

УДК 329:328.16–057.341

Нурмухометова М. Г.*Аспірантка кафедри політології Донецького національного університету*

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУ «СТРАТЕГІЧНИЙ КУРС» РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВО- ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ

Пропонується аналіз ролі інституту глави держави у вирішенні системних політичних криз. Здійснюється уточнення понять «стратегічний курс», «глава держави» та «системна криза». Робиться висновок, що інститут глави держави може виступати інструментами вирішення політичних криз, втім, перехідний стан політичної системи України через невизначення ролей основних політичних акторів унеможливує його антикризову функцію.

Ключові слова: *державний курс, політична криза, військово-політична інтервенція, інститут глави держави, геостратегія.*

Військова, політична, економічна та соціальна ситуація, яка складається в Україні у 2014 році вимагає від державної влади не просто чітких, а ще ефективних, швидких й рішучих дій щодо вирішення не тільки наслідків негативного прояву політичної кризи, але й вирішити фундаментальні причини її прояву. Все це вимагає від глави держави, який за Конституцією України виступає її гарантом, розробки чіткого плану дій. У політичній науці й політичній практиці такий план дій часто називають стратегічним курсом розвитку держави. Головна мета такого стратегічного плану дій— фундаментальне перетворення всіх сфер суспільства у певний проміжок часу з деяким форсуванням подій в будь-якій сфері життя суспільства. Разом з тим, варто зазначити, що стратегічний курс розвитку держави дуже часто немає нічого спільного з передвиборчими програмами тощо. Причиною цього, на наш погляд є обмеженість передвиборчої риторики у термінах, ресурсах, посталях тощо. Стратегічний план розвитку держави у свою чергу це чіткий порядок дій, з професійним аналізом ресурсів й прогнозуванням наслідків.

В історії людства, особливо в політичній історії ХХ ст., поява стратегічного курсу розвитку держави ознаменує собою кардинальну зміну

політичної системи, перегляд соціально-політичних та економічних орієнтирів її розвитку й взагалі формування нової політичної, соціокультурної надбудови нації. Саме на таких постулатах будувалися «Новий розвиток Рузвельта», «Перебудова М. Горбачова», «Політичний курс М. Тетчер», «Відродження Великої Росії В. Путіна («Руський мир»)» тощо. В Україні, де суспільство більше вимагає зрозумілого й прозорого стратегічного плану розвитку, а не обирає з можливих варіантів — проблематика його вироблення має принципово нове значення. Мова йде проте, що населення навмисно погоджується навіть на падіння рівня життя в країні, реалізує непопулярні реформи МВФ у надії на покращення життя через деякий час. Наприклад, у західних суспільствах такої народної згоди не відбудеться то тих пір, поки не буде названо винуватця у народних бідах. Українська влада, на наш погляд, робить дещо навпаки, що має своє відображення у наступному: замість зрозумілого плану розвитку держави пропонує чисельні пакети реформ, які у суспільній свідомості більше асоціюються зі складнощами, труднощами й головне — все більшою бідністю. У нових соціально-політичних умовах, розбитою економічною інфраструктурою Донбасу, значним рівнем економічного падіння вказані проблеми отримують свого нового значення, але разом з тим, нова державна влада навіть на рівні проекту не презентувала суспільству чіткої стратегії розвитку, обмежуючись лише традиційною темою «вступу до Європейського союзу».

Центральною проблемою нашого дослідження є аналіз першочергових задач й перспектив стратегічного плану розвитку України з уточненням теоретичних аспектів вказаної проблематики.

Об'єктом дослідження є вплив військово-політичної кризи України на вироблення внутрішньої й зовнішньої політики України.

Предметом виступає інститут глави держави в Україні як базовий політичний інститут вироблення державного стратегічного курсу розвитку.

Джерельна представлено дослідження базується на вирішенні двох ключових проблем — методичного оформлення проблематики вироблення стратегічного курсу розвитку держави, та систематизації існуючої потужною джерельною науковою бази дослідження стратегічного курсу розвитку держави, яку складають праці як зарубіжних, так і вітчизняних науковців: К. В. Арановського, С. С. Бульбенюка, Д. Л. Горовітца, М. А. Дмитренка, Ю. А. Дмитрієва, Л. Дюгі, Г. Єллінека, Ж.-П. Жакке, М. І. Кармазіної, Г. Малкіної, О. В. Плахотнюка, Ю. С. Сапаровського, Р. Челлена, В. А. Шатіла та інших. У вказаних наукових дослідженнях

розглядаються фундаментальні аспекти вироблення та здійснення стратегічного курсу розвитку держави інститутом глави держави. Натомість, формування, вироблення й впровадження стратегічного курсу розвитку держави в умовах військово-політичної інтервенції іншої держави покищо залишається невіршеними.

Акцентування уваги на інституті глави держави у виробленні стратегічного курсу її розвитку є не випадковим, і не стосується того факту, що постать керівника виступає ключовою в державному будівництві. Глава держави у сучасному світі виступає як один з провідних політичних суб'єктів, якому підконтрольні всі соціально-політичні й військові ресурси певної країни. Також, очільник держави розглядається в якості своєрідного показника ефективності моделі політичного життя кожної конкретної національної одиниці, засвідчуючи успішність тієї чи іншої стратегії розвитку. Тобто, якщо носієм влади є народ, то джерелом й інструментом її практичної реалізації є очільник держави, як представник народу й одночасно володар народного мандату. Тому, актуальним постає питання з'ясування основних принципів формування його політико-правової ролі у виробленні стратегічного курсу розвитку держави. Дослідження вказаної проблематики передбачає з'ясування досить широкого кола проблемних питань, серед яких, на наш погляд, необхідно виокремити визначення місця інституту глави держави у системі вироблення самостійної, дещо окремої від уряду політики, яка у свою чергу є імпульсом розвитку всієї складної системи — функціонування держави. З цього приводу, відомий фахівець Л. Симонішвілі зазначає, що у сучасних політичних умовах, глава держави здійснює надзвичайно складну функцію — державно-організаційну. Сутність такої функції полягає у здійсненні певного плану розвитку, й тому таке поняття як «стратегія розвитку» постає не як теоретична, абстрактна категорія науки (наприклад, народовладдя), а як сутність функціонування всієї системи органів державної влади, що виражається у тій чи іншій моделі державно-політичного розвитку [1, с. 5].

За представленою логікою, методологія нашого дослідження має бути заснована на вивченні місця інституту глави держави у системі формування стратегічної моделі її розвитку. При цьому, власно категорія «стратегічний курс», має не теоретичне, а прикладне значення, що дозволяє нам більш предметно розглядати взаємозв'язок між стратегічним планом розвитку держави й геополітичних загроз. Представлена теза на перший погляд здається логічним винаходом. Проте, у той самий час не можна прямо сказати, що «стратегічний курс розвитку держави»

є відповіддю на геополітичні стратегії зовнішніх акторів політики. Бо, як засвідчує системний характер державної влади, інститут держави за таких умов має поставати не як юридичне, а ситуативне явище, хоча норми права за таких умов теж можуть бути враховані. Втім, акцент в функціонуванні такої моделі стратегічного плану розвитку держави робиться реакційних аспектах й немає тенденцій реформування чи вдосконалення. Результатом такої стратегії може стати занепад всієї держави [2, с. 25, 26].

З точки зору структурно-функціонального підходу, який є базовим при дослідженні стратегічного курсу держави, одним з центральних елементів розвитку будь-якої системи є персоніфікований центр прийняття і розробки не публічних рішень, або з обмеженим рівнем публічності. У своєму практичному прояві, вказане має наступну логіку—інститут глави держави постає як система існування вищої посадової особи у будь-якій політичній системі й згідно з національними конституціями або іншими нормативними актами, йому підпорядковується уся розгалужена система державних органів і служб, які мають особливі повноваження та здійснюють специфічні функції [3, с. 45–46]. Тобто, за такою логікою виходить, що інститут глави держави виступає тим єдиним реакційним й організаційним центром вироблення політики, яка на кінцевому етапі розвитку перетворюється у складну систему державно-політичної реальністю з усіма її протиріччями. Як з цього приводу зазначає відомий політолог О. Беляєв, аналіз політичної сфери як специфічного феномену має враховувати таку обставину, як наявність двох центрів влади—публічного й непублічного, які у свою чергу мають спільну структуру, єдиний центр прийняття рішень, формують і реалізують специфічні явища й процеси, що у сукупності формують модель державного розвитку [4, с. 38]. Таким чином, за представленої логіки ми знайшли евристичний зв'язок між стратегічним курсом розвитку держави й геополітичною стратегією, яка, на наш погляд, може виступати як структурним рівнем курсу розвитку держави, так й окремим елементом зовнішньої політики держави. На користь нашої позиції, виходячи з методологічного синергізму, вказує науковець О. Фатенков. Він пропонує досліджувати стратегічний курс розвитку держави у контексті вивчення опозиції персоналізму й інституціоналізму [5, с. 66]. Мова йде про те, що глава держави через призму розподілу влади має отримати на певну стратегію відповідний мандат від народу, волю якого репрезентує парламент. Тобто, за кожним своїм стратегічним рішенням глава держави звертається до народу, наприклад, як це було з «крим-

ським питанням» чи проблемою «введення миротворчого контингенту» в особі В. Путіна. Отже, простежується пряма методологічна залежність між персоніфікованим рівнем політики та її інституціоналізацією, навіть незважаючи на те, що прийняття таких рішень йде всупереч міжнародному праву чи конституційних актів інших держав.

Тому, новій владі варто враховувати названі обставини при формуванні власної стратегії розвитку й необмежувати її тільки аспектами євроінтеграції чи питанням вступу до НАТО. Як показує наш евристичний пошук, інститут глави держави має більш широке поле для дій й прийняття рішень. На думку дослідника Б. Страшунова, глава держави — це не тільки посадова особа або орган прийняття політичних рішень, що займає вище місце в ієрархічній системі органів влади. Більш того, інститут глави держави виступає очільником всіх системних перетворень, що відбувається у державі й одночасно виступає елементом їх реалізації на зовнішній арені з метою репрезентації права нації на власний історичний шлях розвитку і утворення національної моделі певних політичних стандартів й інтересів [6, с. 564]. У наведеному акцент робиться на тому, що очільник держави як єдиний представник вищої владної вертикалі формує собою «голос всієї держави». Й з цього приводу дослідники Ю. Лігачов та В. Семенов зазначають, що глава держави це вищий орган державної влади, яка виступає не тільки в якості її носія всередині країни, а також в якості вищого представника держави у всій системі глобального розвитку [7, с. 140]. Таким чином, зазначене вимагає від українського суспільства й власно Президента принципового переосмислення ролі глави держави від класичної офіційної особи, яка займає формально юридично вище місце в ієрархії державних інститутів і здійснює верховне представництво у внутрішньополітичному [8, с. 76]. На більш фундаментальне явище — виразника інтересів членів суспільства з метою формування ефективної політичної системи зі справедливим обміном соціально-політичних цінностей, де першочергове значення віддається питанням зовнішньої безпеки і збереження територіальної цілісності держави всі доступними засобами [9, с. 9]. Варто відзначити, що основні представлені логіки лежить уявлення про те, що президент у виробленні стратегічного курсу розвитку держави має дещо відійти від зайвого символізму й звернути свою увагу на таку функцію, як арбітраж. Доречі, вказане й передбачено Конституцією України, де вказане поняття має більш розгорнуту форму. Так, згідно з положенням Конституції України, Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання

Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (стаття 102 Конституції України) [10, с. 44]. Й при цьому, вказана також означає, що його влада має ґрунтуватися на одному з фундаментальних принципів визначення конституційного статусу глави держави в політичній системі — принципі нейтральності. Іншими словами, президент держави й модель його політики виступають певним варіантом стратегічного курсу держави, де скажімо на інавгурації подаються лише головні тези самого характеру розвитку держави. Втім, інституціональний характер його місця в політичній системі вимагає вироблення балансу політичної нейтральності вироблення офіційної політики. Вказане, на думку Г. Малкіна, неможливо при наявності гострою зовнішньої політичної кризи, бо в ній ефективною виступає саме ситуативна стратегія розвитку держави, яка орієнтується на виклики, умови і ресурсу «теперішнього часу» [11, с. 42]. Вказане означає, що зовнішня агресія іноземних держав покликана перш за все вибити з системи владних відносин інститут глави держави та його місію покласти на більш конфліктний і неефективний інструмент політики — парламент. Тому, наш погляд, розпуск Верховної Ради в умовах військової інтервенції дозволяє інституту глави держави на деякий час одноосібно розробляти й впроваджувати стратегічний курс розвитку держави. Але, при цьому, такий курс є ситуативним рішенням і тимчасовим заходом й тому, проблема орієнтирів розвитку, механізмів захисту національних інтересів, функціонування ефективних інститутів державної влади ставить перед Україною нові геополітичні виклики. Саме їх політичному аналізу й будуть присвячено наші наступні наукові розробки.

Таким чином, підсумовуючи результати дослідження можна дійти наступних висновків. По-перше, Президент будь-якої держави виступає не тільки її очільником, а певним сценарієм її стратегічного розвитку, що також впливає на політичний розвиток інших держав. По-друге, в умовах військової інтервенції іншої держави, президент формує стратегічний план ситуативно й він виступає як реакційна стратегія розвитку. Тому, такий план не має ані чітких орієнтирів розвитку, ані фундаментальних складових, що формують нові орієнтири геополітичної ролі держави. По-третє, функціонування інституту глави держави в умовах політичної та військової кризи без стратегічного курсу розвитку негативно впливає на баланс сил в системі державних відносин, де центром розробки й прийняття політичних рішень стає лише один інститут, що у свою чергу формує приховані рецидиви авторитаризму.

Список використаних джерел:

1. Симонишвили Л. Р. Формы правления: История и современность. Учебное пособие /Л. Р. Симонишвили.—М.: Флинта; МПСИ, 2007.—280 с.
2. Чиркин В. Е. Элементы сравнительного государственоведения /В. Е. Чиркин.—М.: РАН, Институт государства и права, 1994.—151 с.
3. Бачинин В. А. Политология. Энциклопедический словарь / В. А. Бачинин.—СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2005.—288 с.
4. Беляев А. А. Политика и ее роль в развитии общества /А. А. Беляев // Социально-политические науки.—1991.—№ 9.—С. 38—44.
5. Фатенков А. Н. Кто должен править: люди или законы, массы или личности? Апология экзистенциальной автократии /А. Н. Фатенков // Полис.—2005.—№ 2.—С. 158—171.
6. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебное пособие. В 4-х т. / Ответ. ред. Б. А. Страшун.—М.: Изд-во БЕК, 1995.—Т. 1–2.—778 с.
7. Лигачев Ю. И. Конституционное право зарубежных стран. Учебник / Ю. И. Лигачев, В. И. Семенов.—М.: ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2002.—240 с.
8. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для вузов / Под общей ред. чл.-кор. РАН, проф. М. В. Баглая, д. ю. н., проф. Ю. И. Лейбо, проф. Л. М. Энтина.—М.: Изд-во «НОРМА», 2003.—832 с.
9. Шатіло В. А. Інститут президентства в системі державної влади України. Монографія /В. А. Шатіло.—К.: Український центр політичного менеджменту, 2004.—159 с.
10. Конституція України [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/page2>
11. Малкіна Г. Політична відповідальність глави держави /Г. Малкіна // Політичний менеджмент.—2008.—№ 2.—С. 42—50.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2014 р.

Нурмухометова М. Г. Формирование концепта «стратегический курс» развития государства в условиях военно-политического кризиса

Предлагается анализ института главы государства в решении системных политических кризисов. Осуществляется уточнения

понятия «стратегический курс», «глава государства» и «системный кризис». Делается вывод, что институт главы государства может выступать инструментом решения политических кризисов. Но в тоже-самое время, переходное состояние политической системы Украины в условиях военно-политического кризиса делает такую роль главы государства практически невыполнимой.

Ключевые слова: *государственный курс, политический кризис, военно-политическая интервенция, институт главы государства, геостратегия.*

Nurmukhometova M.G. Concept formation «a strategic course» state developments in the conditions of military-political crisis

The analysis of institute of the head of state in the solution of system political crises is offered. It is carried out specifications of the concept «strategic course», «head of state» and «system crisis». The conclusion is drawn that the institute of the head of state can act as the tool of the solution of political crises. But in too—it is a high time, the transition state of political system of Ukraine in the conditions of military-political crisis does such role of the head of state almost impracticable.

Keywords: *state course, political crisis, military-political intervention, institute of the head of state, global strategy.*